

Dámy a pánové! Posledně jsme připadli na myšlenku, zkoumat chybný úkon nikoli ve vztahu k zamýšlenému úkonu, který je jím narušen, nýbrž sám o sobě, a měli jsme dojem, že v jednotlivých případech nám prozrazuje svůj vlastní smysl. Řekli jsme si také, že kdyby se mělo ve větším rozsahu potvrdit, že chybný úkon má určitý smysl, pak by se brzy tento smysl stal pro nás zajímavější než zkoumání okolností, za jakých k chybnému úkonu dochází.

Dohodneme se ještě jednou o tom, co budeme rozumět u určitého psychologického pochodu pod slovem „smysl“. Nic jiného než úmysl, kterému slouží, a jeho pozici v řadě psychologických jevů. Při většině našich výzkumů můžeme slovo „smysl“ nahradit také slovy „úmysl“, „tendence“. Bylo to tedy snad jen klamné zdání nebo poetické nadnesení chybného úkonu, když jsme měli dojem, že v něm rozpoznáváme určitý úmysl?

Zůstaňme věrní příkladům přetřeknutí a pokusme se přehlédnout větší počet takových pozorování. Tu pak najdeme celé kategorie případů, v nichž úmysl, smysl přetřeknutí je zcela zjevný. Především ty, v nichž namísto zamýšleného nastupuje pravý opak. Předseďka řekne v zahajovací řeči: „Uzavírám tímto zasedání.“ To je přece jednoznačné. Smyslem a záměrem jeho chybného slovního projevu je, že si přeje zasedání uzavřít. „Prohlašuje to přece sám,“ bylo by možno k tomu říci; stačí, když ho jen vezmeme za slovo. Nепřerušujte mě teď námitkou, že to přece není možné, že přece sami víme, že zasedání nechtěl uzavřít, nýbrž zahájit, a že mluvčí sám, kterého jsme právě uznali za hlavního rozhodčího, může potvrdit, že je chtěl zahájit. Zapomínáte při tom, že jsme se dohodli zkoumat chybný úkon nejprve sám o sobě; na jeho vztah k záměru, který je jím narušen, přijde řeč teprve později. Jinak se dopouštíte logické chyby, kterou zkoumaný problém hladce sprovedíte ze světa; Angličané tomu říkají *begging the question*.

V jiných případech, kde přetřeknutí nevedlo k vyslovení pravého opaku, může jím být nicméně rovněž vyjádřen-protichudný smysl. „Nejsm o ch o t e n hodnotit zásluhy svého veleváženého předchůdce“. Slovo ochoten není opakem slova schopen, ale toto otevřeně přiznání je v ostrém protikladu k situaci, v níž má řečník hovořit.

V další skupině případů se přetřeknutím k zamýšlenému smyslu připojuje prostě nějaký druhý. Věta nám pak zní jako stažená, zkrácená a zhuštěná několika různými věty. Tak je tomu u té energické dámy: Může jíst a pít, co já chci. To je zrovna tak, jako kdyby řekla: Může jíst a pít, co chce; ale co on má co chtít? Místo něho chci já. Přetřeknutí často působivěji dojemem takových zkratk, jako například, když se profesor anatomie po své přednášce o dutině nosní zeptá, jestli mu posluchači také porozuměli, a přes přitakání všech přítomných pokračuje: Myslim, že asi sotva, protože lidi, kteří rozumějí dutině nosní, je i v milionovém městě možno spočítat na jediném prstu... pardon, na prstech jediné ruky. Zkrácená věta má rovněž svůj smysl; říká, že existuje jen jediný člověk, který tomu rozumí.

Proti těmto skupinám případů, v nichž chybný úkon sám odhaluje svůj smysl, stojí jiné případy, v nichž přetřeknutím nevzniká nic, co by samo o sobě bylo smysluplné, a které tedy našim očekávaním energicky odporují. Jestliže někdo při přetřeknutí zkomolí nějaké vlastní jméno nebo utvoří nějaký neobvyklý hláskový sled, zdá se, že těmito velmi častými jevy je už otázka, vytvářejí-li chybné úkony něco smysluplného, rozhodnuta v záporném smyslu. Ale podíváme-li se na takové příklady blíže, ukáže se, že tyto zkomoleniny lze lehkou pochopit a že rozdíl mezi těmito nesrozumitelnějšími a předešлыми jasnými případy dokonce zcela není tak velký.

Jakýsi pán odpoví na otázku, jak se daří jeho koni: Ano, to bude trvat... trvat ještě tak měsíc. Když se ho ptají, co vlastně chtěl říci, vysvětlí, že myslel na to, že je to truchlivá záležitost, a střetnutím slova „trvat“ a slova „truchlivá“ vznikla ona zkomolenina „truvat“. (Meringer a Mayer.)¹⁾

Někdo jiný vypráví o nějakých událostech, které odsuzuje, a pokračuje: Potom ale vysvinstly různé věci... Když je dotázán, potvrdí, že chtěl tyto věci označit za svinstva. „Vysvinstly“ a „svinstva“ daly dohromady vznik podivné zkomolenině „vysvinstly“. (M. a M.)²⁾

Vzpomenete si na případ onoho mladého muže, který chtěl neznámou dámu doprovodit. Troufli jsme si rozložit tento zvláštní slovní tvar na „doprovodit“ a „urazit“, a měli

¹⁾ V originále jde o větu: Ja, das dauert vielleicht noch einen Monat. Slovo „dauert“ vzniklo zkomolením slova „dauert“ a „traurig“. (Pozn. překl.)

²⁾ V originále: Dann aber sind Tatsachen zum Vorschein gekommen... Zkomolenina „Vorschein“ vznikla zkrácením slova „Vorschein“ a „Schweiner“. (Pozn. překl.)

jsme pocit, že si správnosti tohoto výkladu můžeme být jisti, aniž bychom pro něj potřebovali nějaké potvrzení. Z těchto příkladů vidíte, že i tyto nejjasnější případy přetěknutí lze vysvětlit střetnutím, interferencí dvou různých vyjadřovacích záměrů; rozdíl vznikají jen tím, že někdy jeden záměr druhý zcela nahradí (substituuje), jako například při přetěknutí v opak, kdežto jindy mu musí stačit, že ho pouze znetvoří nebo obmění, takže vznikají smíšeniny, které se pak mohou jevit více nebo méně smysluplné.

Domníváme se, že jsme teď pochopili tajemství velkého počtu přetěknutí. Přidržíme-li se tohoto poznatku, budeme s to porozumět i jiným, dosud záhadným skupinám případů. Při zkomolení jména nemůžeme např. předpokládat, že by šlo vždy o střetnutí dvou podobných a přitom rozdílných jmen. Ale onen druhý záměr není přece nijak těžké uhodnout. Ke zkomolení nějakého jména dochází dost často i bez přetěknutí; jde o snahu dát jménu ošklivě znející podobu nebo náznak něčeho nízkého, a je to známý způsob nebo nezpůsob tupení, jemuž se vzdělaný člověk záhy odnaučuje, ale odnaučuje se mu nerad. Dovolí si ho ještě někdy užít ve formě „vtipu“, který je ovšem pokládán za poněkud nedůstojný. Jako křiklavá a ošklivá příklad takového zkomolení vlastního jména uvedu jen, že jméno prezidenta francouzské republiky, Poincaré, bylo v současné době přetvořeno na „Schweinskarré“ (vepřové žebírko). Je tedy nasnadě, předpokládat takový hanlivý záměr, který se prosazuje zkomolením jména, i při přetěknutí. Podobná vysvětlení se nám vnucují také když uplatníme toto naše pojetí u jistých případů přetěknutí, které působí komicky nebo absurdně. „Zvu vás, abyste si stoupli a naplíli se na zdraví našeho šéfa.“ Zde je sváteční nálada neočekávaně narušena vniknutím slova, které vyvolává nechutnou představu, a sotva se můžeme vyhnout domněnce, že se tu podobně jako v různých hanlivých a vzdorovitých slovních projezech prosazuje výraz tendence, která oné na odív stavěné účtce energicky odporuje a chce říci asi tak: Přece tomu nebudete věřit, nemyslím to vážně, na toho chlapa kašlu, apod. Zcela podobné je tomu u přetěknutí, která nevinná slova přetvářejí v neslušná a oplzlá, jako „serenanda“ místo „serenáda“.¹⁾

¹⁾ Originál uvádí jiné příklady, citované podle publikace Meringera a Mayera: „A p o s“ („Popo“ znamená „zadnice“) místo „A p r o p o s“, a „E i s c h e i f w e i b c h e n“ („Ei“ znamená „veče“, „scheifen“ znamená „srát“), „W e i b c h e n“ znamená „samička“) místo „Eiweißeicheiben“ (útrojek bílků). (Pozn. překl.)

záměrně nevinná slova, aby z nich vznikla slova neslušná, a působí jim to jistou slasti; bývá to pokládáno za vtípné, a skutečně se také musíme člověka, z jehož úst něco takového slyšíme, nejprve zeptat, řekl-li to záměrně jako vtíp, nebo jestli se přetekl.

Nuže, záhadu chybných úkonů bychom tedy měli s poměrně malou námahou vyřešit! Nejsou to žádné náhodné jevy, nýbrž opravdové duševní projevy, mají svůj smysl a vznikají současným, nebo snad lépe protichůdným působením dvou různých úmyslů. Ale chápou také, že mě teď chcete zahrnout spoustou otázek a pochyb, které je třeba zodpovědět a vyřešit, než se budeme smět těšit z tohoto prvního výsledku naší práce. Nechci vás rozhodně pobízet k předčasným rozhodnutím. Podrobně tedy všechno po řadě, jedno po druhém, chladně uvážte.

Nuže, co mi chcete říci? Jestli se domnívám, že toto vysvětlení platí pro všechny případy přetěknutí, nebo jen pro určitý počet těchto případů? Jestli lze toto pojetí rozšířit i na ony další četné druhy chybných úkonů, na mylné čtení, přepsání, zapomenutí, přehmátnutí, založení něčeho atd.? A jaký význam mají tedy ještě, vzhledem k psychické povaze chybných úkonů, faktory únavy, rozčilení, roztržitosti, jaký význam mají poruchy pozornosti? Vidíme dále, že z oněch dvou střetajících se tendencí chybných úkonů je jedna vždy zjevná, druhá ale každé zjevná není. Jak to pak uděláme, abychom tuto druhou tendenci uhodli, a jsme-li přesvědčeni, že se nám podařilo ji uhodnout, jak dokážeme, že není jen pravděpodobná, ale jediná správná? Máte ještě nějakou otázku? Jestliže nikoli, pak tedy pokračuji sám. Připomenu vám, že nám vlastně na chybných úkonech samotných příliš nezáleželo, že jsme se jen chtěli z jejich studia naučit něčemu, co by se dalo užít pro psychoanalýsu. Proto kladu otázku: co je to vlastně za úmysly nebo tendence, které mohou jiné tendence takovýmto způsobem rušit, a jaké vzrany existují mezi tendencemi rušícími a rušenými? Takto tedy teprve po vyřešení problému naše práce začíná nanovo.

Nuže, platí toto vysvětlení pro všechny případy přetěknutí? Jsem velmi nakloněn tomu věřit, a sice proto, že kdykoli zkoumáme nějaký případ přetěknutí, každé lze nějaké takové řešení najít. Ale nedá se také dokázat, že by bez takového mechanismu k přetěknutí nemohlo dojít. Může tomu tak být; pro nás je to teoreticky lhostejné, neboť závěry, které chceme vyvodit pro náš úvod do psychoanalýsy, zůstanou v platnosti, i kdyby se naše pojetí mělo opírat jen o menší množství případů přetěknutí, a tak tomu jistě není. Na další otázku, jestli to, k čemu jsme došli při studiu přetěknutí, lze rozšířit i na ostatní druhy chybných úkonů,

odpovím předběžně kladně. Přesvědčíte se o tom sami, až začneme rozbírat příklady přepsání, přehmátnutí atd. Z technických důvodů vám však navrhuji, abychom tuto práci odsunuli a nejdřív ještě důkladněji probrali přetěknutí samo.

Otázka, co pro nás může ještě znamenat teorie poruch pozornosti, ony faktory zdírazňované dosavadními autory, jako oběhové poruchy, únava, rozčilení, roztržitost, přijímáme-li popsany mechanismus přetěknutí, zaslouží si zevrubnější odpovědi. Všimněte si, že roli těchto faktorů nepopíráme. Nestává se vůbec tak často, že by psychoanalýsa popírala něco, co druhá strana tvrdí; zpravidla k tomu jen připouje něco nového, a příležitostně se ovšem stává, že tyto doposud přehlížené a nyní nově připojené momenty jsou právě tím, co je na věci podstatné. Vliv fyziologických dispozic, daných lehkou nevolností, poruchami krevního oběhu, stavů vyčerpání, je třeba pro vznik přetěknutí bez dalšího uznat; denní osobní zkušenost vás o tom může přesvědčit. Ale jak málo je tím vysvětleno! Především to nejsou nutné podmínky chybného úkonu. K přetěknutí může dojít zrovna tak dobře i při plném zdraví a v normálním stavu. Tyto tělesné faktory mají tedy význam jen potud, že onen specifický duševní mechanismus přetěknutí usnadňují a podporují. Použil jsem kdysi pro tento vztah přirovnání, které chci nyní opakovat, protože neznám žádné vhodnější. Dejme tomu, že bych za tmavé noci šel nějakým osamělým místem, že by mě tam přešlapal nějaký pobuda a sebral mi hodinky a peněženku, a že bych já potom, protože jsem obličej lupiče zřetelně neviděl, přednesl svoji stížnost na nejbližší policejní stanici těmito slovy: Samota a tma mě právě oloupily o cenné předměty, které jsem měl u sebe. Policejní komisar mi na to může říci: Zdá se mi, že se tu neprávem přikláníte k přehnané mechanistickému pojetí. Řekněme, že se věci sběhly píše takto: Pod ochranou tmy a využívaje osamělosti místa vám neznámý lupič vyrval vaše cenné věci. Zdá se mi, že u vašeho případu je hlavním úkolem, abychom toho lupiče našli. Snad mu pak budeme moci ukradené věci zase odebrat.

Když jde o vysvětlení, psychofyziologické faktory jako vzrúšení, roztržitost, porucha pozornosti jsou nám zjevně velmi málo platné. Jsou to jen slovní obraty, španělské stěny, za které musíme nahlédnout. Je spíš otázka, čím zde ono vzrúšení, ono zvláštní odvedení pozornosti bylo vyvoláno. Vlivy fonetické, slovní podobnosti a obvyklé asociace, které slova vyvolávají, musíme naproti tomu uznat za významné. Usnadňují přetěknutí tím, že mu ukazují cesty, kterými se může dát. Ale mám-li před sebou nějakou cestu, je tím snad už samo sebou rozhodnuto, že se po ní pustím?

Je třeba ještě nějakého motivu, abych se pro ni rozhodl, a nadto síly, která mě po této cestě povede vpřed. Tyto zvukové a slovní shody, podobně jako tělesné dispozice, tedy přetěknutí také jen napomáhají a nemohou nám je doopravdy vysvětlit. Pomyslete jen na to, v jak nesmírném počtu případů není můj slovní projev nijak narušen okolností, že slova, kterých užívám, zvukově připomínají jiná slova, že jsou úzce spjata se svými protiklady nebo že mohou vyvolávat běžné asociace. Mohli bychom se ještě s filosofem *W u n d e m* uchýlit k vysvětlení, že k přetěknutí dochází, když následkem tělesného vyčerpání asociací tendence převládnu nad vlastní intencí slovního projevu. To by znělo velmi dobře, kdyby tomu neodporovala zkušenost, svědčící, že v jedné řadě případů chybí tělesné, v druhé zas asociací faktory usnadňující přetěknutí.

Obzvláště zajímavá je však pro mne vaše další otázka, jakým způsobem zjistíme obě tendence, k jejichž zkrúžení došlo. Neúšně pravděpodobně, jak důsažná otázka to je. Jedna z obou tendencí, tendence rušená, je vždy nepochybná, není-liž pravda: osoba, která se chybného úkonu dopustí, ji zná a přiznává se k ní. Podnět k pochybám a rozpakům může zavdat jen druhá, rušivá tendence. Nuže, slyšeli jsme už, a jisté jste to nezapomněli, že v řadě případů je i tato tendence stejně zřejmá. Ukazuje na ni výsledek přetěknutí, pokud jen máme odvahu přiznat mu samostatnou platnost. Předseda se přetěkne a vysloví opak toho, co zamýšlel — je jasné, že chce zasedání zahájit, ale zrovna tak je jasné, že by je rád uzavřel. To je tak zřejmé, že nezbyvá nic k vysvětlování. Ale v jiných případech rušivá tendence původní záměr jen znetvoří, aniž se sama plně projeví: jak v těchto případech uhodneme rušivou tendenci ze znetvořeného výsledku?

V první řadě případů způsobem velmi prostým a spolehlivým, stejným způsobem totiž, jakým zjistíme tendenci rušenou. O té se přece dovídáme přímo od mluvčího; po přetěknutí dá hned zase slovík původně zamýšlené znění. „To bude t r u v a t, ne, to bude trvat ještě tak měsíc.“ Nuže, o tendenci, která zkomolení slova způsobila, si rovněž necháme povědět od něho. Zeptáme se ho: Pročpak jste vlastně napřed řekli „trvat“? Odpoví: Chtěl jsem říci: To je t r u c h l i v á záležitost; a v jiném případě, při přetěknutí „vysvinstly“, vám mluvíci rovněž potvrdí, že chtěl nejprve říci: Je t o s v i n s t v o, pak se ale ovládl a vyslovil něco jiného. Znetvořující tendenci podařilo se zde tedy zjistit zrovna tak bezpečně jako tendenci znetvořenou. Vybral jsem tu také tak trochu záměrné příklady, jejichž záznam a vy-

světlení nepochází ode mne ani od mých stoupenců. Nicméně byl v obou těchto případech nutný jistý zásah, aby se dospělo k řešení. Bylo nutno zeptat se mluvčího, proč se takto překládá, co k tomu přeréknutí dovede povědět. Jinak by byl možná přes svoje přeréknutí přešel, aniž by ho napadlo vysvětlit je. Když byl dotázán, podal vysvětlení prvním nápadem, který se mu vynořil. A teď pozor, tento malý zásah a jeho výsledek, to už je jakási psychoanalýza a předobraz každého dalšího psychoanalytického zkoumání, které ještě budeme provádět.

Jsem teď snad příliš nedůvěřivý, když se domnívám, že v téměř okamžiku, kdy se před vámi objeví psychoanalýza, ozve se ve vás i odpor proti ní? Nemáte snad chut namítnout mi, že informace dotázané osoby, která se přerékla, není plně průkazná? Mluvčí se pochopitelně snažil, myslíte si, vyhovět žádosti, aby přeréknutí vysvětlil, a tak tedy řekl první, co ho napadlo, jestliže se mu to zdálo k takovému vysvětlení vhodné. Důkaz, že k přeréknutí skutečně došlo takto, tím není dán. Ano, může tomu tak být, ale zrovna tak dobře tomu může být i jinak. Mohlo ho napadnout také něco jiného, co by se bylo hodilo zrovna tak dobře, a možná ještě lépe.

Je podivuhodné, jak málo úcty v podstatě máte k psychickému faktu! Představte si, že by někdo provedl chemickou analýzu nějaké látky a zjistil by, že určitá její složka má takovou a takovou váhu, tolik a tolik miligramů. Z tohoto váhového množství by bylo možno vyvodit některé závěry. Domníváte se nyní, že by kdy některého chemika napadlo tyto závěry kritizovat s odůvodněním, že izolovaná látka by byla mohla mít také jinou váhu? Každý se skloní před faktem, že to byla právě tato váha a žádná jiná a stává na něm s důvěrou své další závěry. Jen když máte před sebou psychický fakt, že tázaného napadla určitá myšlenka, upíráte tomu platnost a říkáte, že ho mohlo napadnout také něco jiného! Máte totiž zakořeněnou iluzi psychické svobody a nechcete se jí vzdát. Je mi líto, že mé stanovisko je v tomto bodě s vašim v nejostřejším protikladu.

Zde tedy s námitkami ustanete, ale hned se váš odpor vynoří na jiném místě. Pokračujete: Chápeme, že je to zvláštní technika psychoanalýzy, nechť analyzované, aby sami rozřešili její problémy tím, co řeknou. Teď vezměme jiný příklad, onen, v němž slavnostní řečník vybízí shromážděné, aby se naplili na šéfovo zdraví. Říkáte, že rušivým záměrem je v tomto případě úmysl potupit: toť ten úmysl, který se vzpírá proti výrazu úcty. Ale to je pouhý váš výklad, který se opírá o jiná pozorování než přeréknutí

samo.¹⁾ Zeptáte-li se v tomto případě toho, kdo se přerékl, nepovírá vám, že měl v úmyslu někoho potupit; bude to naopak energicky popírat. Proč se tedy nevzdáte svého neprokazatelného výkladu, když proti němu stojí toto jasné popření?

Ano, tentokrát jste si našli silný argument. Představuji si toho neznámého slavnostního řečníka; je pravděpodobně asistentem oslavovaného šéfa, možná už soukromým docentem, mladý muž s nejlepšími životními vyhlídkami. Chci na něho naléhat, jestli přece jenom nepostřehl něco, co se mohlo zpochybnit. Začne být výzvě, aby vzdali úctu šéfovi. To ale pěkně pochodím. Začne být netrpělivý a najednou na mne vyjede: „Poslyšte, přestaňte už jednou s tím vašim věčným vyptáváním, nebo vám řeknu něco nepřijemného. Ještě mi s tím svým podezříváním zkazíte celou kariéru. Řekl jsem prostě napili místo napili, protože jsem slabiku -pli vyslovil bezprostředně předtím ve slově stoupil.²⁾ To je to, čemu tamten *Meringer* říká ozvuk, a dál na tom není co vymudrovat. Rozumíte mi? Basta.“ Hm, to je překvapivá reakce, opravdu energetické zamítnutí. Vidím, že u toho mladého muže se nic nepořídí, myslím si ale také, že prozrazuje silný osobní zájem na tom, aby jeho chybný úkon neměl žádný smysl. Snad také usoudíte, že to není správně, aby při čistě teoretickém zkoumání začal být hned tak hrubý, ale konečně, řeknete si, musí přece sám vědět, co chtěl říci a co ne.

Opravdu musí? To je možná ještě otázka.

Teď si myslíte, že jste mě chytili. To je tedy ta vaše technika, slyším, jak říkáte. Když člověk, který se přerékl, k tomu poví něco, co se vám hodí, tak ho prohlásíte v té věci za poslední rozhodující autoritu. „Říká to přece sám!“ Když se vám ale to, co říká, nehodí do krámu, tak najednou začnete tvrdit, že to neplatí, že se tomu nemusí věřit.

To ovšem souhlasí. Mohu vám ale uvést podobný případ, kde jde o počínání stejně nehorázné. Jestliže se obžalovaný přizná před soudcem k nějakému činu, soudce přiznání věří; když ale zapírá, soudce mu nevěnuje víru. Kdyby tomu bylo jinak, žádné soudní řízení by neexistovalo, a přes občasně omyly musíte tomuto systému přece jen přiznat platnost.

Hm, cožpak vy jste soudce, a stojí snad ten, který se přerékl,

¹⁾ Český příklad je ovšem poněkud průhlednější než původní německý, kde jde o zámenou slovem „krkhl“. (Pozn. překl.)

²⁾ Protože náš příklad je oproti originálu poněkud pozmeněný, je pozmeněna i tato věta. V doslovném překladu zní: Řekl jsem prostě „aufstoßen“ místo „anstößen“, protože jsem v téže větě už předtím dvakrát vyslovil „auf“. (Pozn. překl.)

před vámi jako obžalovaný? Cožpak je přetřknutí nějaký přestupek? Možná, že ani toto srovnání není třeba odmítnout. Ale pohléďte jen, k jak hlubokým názorovým rozporům jsme došli jen při trochu hlubším studiu zdánlivě tak nevinných problémů, jako jsou problémy chybných úkonů. Jsou to rozpory, které toho času ještě zdaleka nedovedeme urovnat. Nabízím vám na základě onoho přirovnání k soudci a obžalovanému předběžný kompromis. Přiznáte mi, že smysl chybného úkonu nepřipouští pochyb, když ho přiznává analyzovaná osoba sama. Já vám zato zase připustím, že přímý důkaz předpokládaného smyslu je nedosažitelný, jestliže se analyzovaná osoba vzpírá podat nám vysvětlení, a zrovna tak samozřejmě i tehdy, když není po ruce, aby nám vysvětlení poskytla. Jsme pak jako při soudním řízení odkázáni na indicii, které mohou činit rozhodnutí jednou pravděpodobnějším, podruhé méně pravděpodobným. U soudu je z praktických důvodů nutno vynést rozsudek o vině i na základě důkazů z indicií. Pro nás taková nutnost neexistuje; nic nás ale také nenučí, abychom se využítí takových indicií vzdali. Bylo by omylem věřit, že nějaká věda se skládá ze samých přísně dokázaných pouček, a nespravedlivě by bylo něco takového požadovat. Takový požadavek vznášejí jen mysl toužící po autoritě, která pocítuje potřebu nahradit svůj náboženský katechismus nějakým jiným katechismem, třeba i vědeckým. Věda má ve svém katechismu jen málo apodiktických vět, a jinak pouze tvrzení, která dovedla k různému stupni pravděpodobnosti. Je dokonce přímo známku vědeckého způsobu myšlení, jestliže se někdo dokáže spokojit s tím, že se jistotě takto jen přiblíží, a pokračovat v konstruktivní práci, i když se mu konečného stvrzení nedostane.

Odkud však bereme podklady pro svůj výklad indicií pro svůj důkaz, jestliže nám smysl chybného úkonu nevysvětlí sama výpověď analyzovaného? Z různých stran. Především z analogie s jinými jevy, které už nepatří k chybným úkonům, jako když např. tvrdíme, že zkomolení jména při přetřknutí má tyž hanlivý smysl jako zkomolení úmyslné. Pak ale také z psychologické situace, která se chybnému úkonu dojde, ze své znalosti povahy oné osoby, tuto osobu způsobily před oním chybným úkonem a na které tímto chybným úkonem možná reaguje. Zpravidla tomu je tak, že provedeme výklad chybného úkonu podle všeobecných zásad, a ten je tedy zprvu jen dohadem, pouhým návrhem výkladu, a pak hledáme potvrzení rozbořem psychologické situace. Někdy nezbuďte, než počkat s potvrzením výkladu na příští události, které se chybným úkonem jakoby ohlásily předem.

Uvést vám na to doklady je pro mne dost nesnadné, pokud se mám omezit jen na oblast přetřknutí, ale několik dobrých příkladů se naskytá i tady. Onen mladý muž, který chtěl dámu „d o p r u - v a z i t“ (begleitdigen), je jistě mladík ostýchavý; dámu, jejíž muž smí jít a pít, co o n a chce, znám jako jednu z těch energických žen, které dovedou držet vládu v domě. Anebo vezměte si tento příklad: Na jednom plenárním zasedání „Concordie“ pronese jakýsi mladý člen ostrý opositiční projev, v němž spolkové vedení osloví jako „V o r s c h u f s mitglied“, což je podle všeho složeno ze slov „V o r s t a n d“ (představenstvo) a „A u s c h u f“ (výbor). Náš dohad bude, že se v něm proti jeho opositi ozvala nějaká rušivá tendence, která se mohla zakládat na něčem, co nějak souviselo s nějakou zálohou (Vorschuß). Skutečně se také od osoby, která nám o tom vypráví, dovidáme, že tento řečník měl ustavičně finanční nesnáze a právě tehdy si podal žádost o půjčku. Jako rušivý záměr musíme tedy opravdu předpokládat myšlenku: Mírní se v té své opositi; tohle jsou přece zrovna lidé, kteří ti mají povolit „foršus“.

Bohatý výběr takových důkazů na základě indicií vám ale mohou podat, jestliže přiberu i širokou oblast ostatních chybných úkonů.

Když někdo zapomene něčí jméno, které jinak dobře zná, nebo si je přes všechnu námahu jen těžko dokáže uchovat v paměti, pak je nasnadě domněnka, že má něco proti nositeli tohoto jména, takže na něho nerad myslí. Vezměte k tomu toto osvětlení psychologické situace, v níž k takovému chybnému úkonu dochází:

„Pan Y se neúspěšně zamíloval do jisté dámy, která se brzy nato provdala za pana X. A přestože pan Y pana X už delší dobu zná a udržuje s ním dokonce obchodní spojení, jeho jméno znovu a znovu zapomíná, takže se několikrát, když chtěl panu X napsat, musel na ně ptát jiných lidí.“¹⁾

Pan Y zjevně nechce o svém šťastném sokovi vědět. „Ani myšlenku mu nevěnuji.“

Anebo: Jakási dáma se poptává lékaře na jednu jejich společnou známou, ale označí ji jménem, které měla za svobodna. Jméno, které přijala sňatkem, zapomněla. Přízná potom, že s tímto sňatkem byla velmi nespokojena a muž ze této přátelky nemůže vystát.²⁾

O zapomínání jmen si povíme ještě ledacos i z jiných hledisek; teď nás však zajímá převážně psychologická situace, v níž k přetřknutí došlo.

¹⁾ Podle C. G. Junga. (Pozn. autora.)

²⁾ Podle A. A. Brillia. (Pozn. autora.)

Zapomenutí nějakého předsevzetí lze zcela obecně vysvětlit protichůdným hnutím, které se jeho provedení vzpírá. Takto však neusuzujeme jen v psychoanalýze, nýbrž je to všeobecně rozšířený názor, k němuž se v životě všichni hlásí a který popírají teprve v jeho teoretické formulaci. Příznivec, který se svému chráněnci omlouvá, že na jeho prosbu zapomněl, není tím v jeho očích ospravedlněn. Chráněnci se hned pomyslí: Tomu na tom vůbec nezáleží, slíbil to sice, ale ve skutečnosti to nechce udělat. V určitých vztazích je proto také v životě zapomenutí něčím nepřipustným, zdá se, že mezi obecným pojetím chybných úkonů a pojetím psychoanalytickým tu neexistuje žádný rozdíl. Představte si domáci paní, která hosta vítá slovy: Cože, vy přicházíte dneska? Já jsem docela zapomněla, že jsem vás na dnešek pozvala. Anebo představte si mladého muže, který by se měl své milence přiznat, že zapomněl přijít na domluvené dostaveníčko. Určitě se k tomu nepřizná, raději si honem vymyslí nejnepravděpodobnější překážky, které mu tehdy zabránily na schůzku se dostavit a potom mu znemožnily dát jí o tom zprávu. Ze ve vojenských záležitostech omluva, že jsme na něco zapomněli, pranic neplatí a nechrání před žádným trestem, víme všichni a musíme to uznat za oprávněné. Tady jsou všichni lidé najednou zajedno v tom, že určitý chybný úkon má smysl, a jaký smysl má. Proč nejsou dost důslední, aby tento náhled rozšířili i na ostatní chybné úkony a plně se k němu znali? I na to ovšem existuje odpověď.

Jestliže smysl, jaký má zapominání předsevzetí, je i pro laika tak málo sporný, budete tím méně překvapeni, že v stejném smyslu využívají chybných úkonů i básníci. Kdo z vás viděl nebo četl „Caesara a Kleopatru“ od B. Shawa, vzpomene si, že loučící se Caesar je v poslední scéně pronásledován myšlenkou, že si ještě něco předsevzal, na co teď ale zapomněl. Nakonec se ukáže, co to je: rozloučit se s Kleopatrou. Tato drobná básnicková úprava přepisuje velkému Caesarovi převahu, kterou neměl a po níž vůbec netoužil. Z historických pramenů se můžete dovédt, že Caesar Kleopatru povolal k sobě do Říma, a že ona tam pobývala se svým malým Caesarionem, ještě když Caesar byl zavražděn, a teprve potom z města uprchla.

Případy zapomenutých předsevzetí jsou všeobecně tak jasné, že se pro náš záměr, odvodit indície pro smysl chybných úkonů z psychologické situace, málo hodí. Obrátíme se tedy proto k chybnému úkonu obzvláště mnohoznačnému a neprůhlednému, k ztracení a založení předmětů. Ze bychom se na ztracení nějaké věci, náhodě pociťované často tak bolestně, měli sami podílet nějakým

úmyslem, bude vám jistě připadat nevěrohodné. Ale existuje množství pozorování, jako je toto: Jakýsi mladý muž ztratí krejón, který měl velmi rád. Den předtím dostal od švagra dopis končící slovy: Nemám prozatím ani chuť, ani čas podporovat Tvoji lehkomyšlnost a Tvoji lenost.¹⁾ Tužka byla ale právě dárkem od tohoto švagra. Nebýt této shody, nemohli bychom přirozeně tvrdit, že při této ztrátě hrál roli záměr věci se zbavit. Podobné případy jsou velmi časté. Lidé zirácejí věci, když se zneptáceli s jejich dárce a nechťejí už, aby jim ho něco připomínalo, anebo také když už se jim věci samy nelíbí a chtějí si vytvořit záminku, aby je mohli nahradit jinými a lepšími. Stejněmu úmyslu obrácenému proti předmětu slouží pochopitelně i to, když něco upustíme, zlomíme nebo rozbijeme. Můžeme pokládat za náhodné, když nějaké školní dítě ztratí, zničí či rozbije právě před svými narozeninami některé pravidelně používané věci, např. svoji školní tašku nebo kapesní hodinky?

Kdo zažil dost často ono soužení, že nemohl najít něco, co sám založil, nebude jistě chtít věřit, že při založení věci hraje roli nějaký úmysl. A přece nejsou nijak vzácné případy, v nichž průvodní okolnosti, za nichž k založení předmětu došlo, nasvědčují tendenci dočasně nebo trvale ho odstranit. Toto je snad nejhezčí příklad tohoto druhu:

Jeden mladší muž mi vypráví: „Před několika lety jsme si se ženou jeden čas přestali rozumět, připadala mi chladná, a třebaže jsem rád uznával její znamenité vlastnosti, žili jsme vedle sebe bez nějakých něžných citů. Jednou mi z procházky přinesla knihu, protože si myslela, že mě bude zajímat. Poděkoval jsem jí za tento projev „pozornosti“, slíbil jsem, že si knihu přečtu, někdy jsem si ji položil a už jsem ji nenašel. Tak prošly měsíce, příležitostně jsem si vždycky na založenou knihu vzpomněl a také jsem se ji márně pokoušel najít. Asi půl roku nato onemocněla moje milovaná matka, žijící odděleně od nás. Moje žena odesla z domova, aby svoji tchyni ošetřovala. Stav nemocné začal být vážný a dal ženě příležitost, aby ukázala své nejlepší stránky. Jednou večer přijdu domů nadšený jednáním své ženy a naplněn vděčností k ní. Přistoupím ke svému psacímu stolu, otevřu i bez určitého úmyslu, ale s jakousi náměsícnou jistotou jednu zásuvku, a navrchu v ní najdu onu založenou a tak dlouhou pohřešovanou knihu.“

Předmět se objevil zároveň se zánikem motivu, pro který byl založen.

¹⁾ Podle B. D a t t n e r a. (Pozn. autora.)

Dámy a pánové! Mohl bych tuto sbírku příkladů dál a dál rozšiřovat. Zde to však nemíním učinit. V mé „Psychopatologii běžného života“ (první vydání 1901) najdete ostatně ke studiu chybných úkonů velmi bohatou kasuistiku.¹⁾ Ze všech těchto příkladů vyplyvá vždy totéž; nasvědčují, že chybné úkony mají smysl, a ukazují vám, jak se dá tento smysl z průvodních okolností uhodnout nebo potvrdit. Podávám dnes jen stručné shrnutí, poněvadž naším zámerem bylo pouze zužitkovat studium těchto jevů pro přípravu k psychoanalýze. Jen dvou skupin pozorovaných případů si tu ještě musím všimnout, chybných úkonů hromaděných a kombinovaných, a potvrzení našich výkladů pozdějšími údálostmi.

Hromaděné a opakované chybné úkony jsou jistě vrcholným typem celého druhu. Kdyby nám šlo jen o to dokázat, že chybné úkony mohou mít smysl, byli bychom se od začátku omezili jen na ně, neboť jejich smysl je zjevný i člověku nejméně bystrozrakému a dokáže se vnutit i nekritičtějšímu úsudku. Hromadění projevů prozrazuje tvrdošijnost, jaká se u náhody téměř nikdy nevykazuje, ale která se dobře hodí k úmyslu. Vzájemné záměny jednotlivých typů chybných úkonů nám konečně ukazují, co je na chybném úkonu důležité a podstatné: nikoli jeho forma nebo prostrědky, kterých používá, nýbrž úmysl, kterému sám slouží a kterého může být dosaženo nejrůznějšími cestami. Předvedu vám jeden takový případ opakovaného zapomínání: E. Jones vypráví, že kdysi nechal jeden dopis z neznámého důvodu několik dní ležet na svém psacím stole. Nakonec se už rozhodl, že ho odešle, ale dostal ho z „*Dead letter office*“²⁾ zpátky, protože zapomněl napsat adresu. Když ji na něj napsal, odnesl ho na poštu, ale tentokrát zase bez známky. A teď už si konečně musel přiznat, že má nechuť k tomu, dopis vůbec odeslat.

V jiném případě se přehmátnutí kombinuje se založením předmětu. Jakási dáma cestuje se svým švagrem, známým umělcem, do Říma. Návštěvník je velmi oslavován Němci žijícími v Římě a dostane darem mezi jiným i nějakou medaili antického původu. Dámu mrzí, že švagr si tohoto krásného dárku nedovede dost vážit. Když se pak se sestrou rozloučí a ocitne se zase doma, zjistí při vybalování zavazadel, že onu medaili — neví jak — vzala s sebou. Hned to švagrovi písemně sdělí a oznámí mu, že mu odcizený předmět druhý den pošle zpátky do Říma. Příští den

¹⁾ A stejně tak i ve sbírkách A. Maedera (franc.), A. A. Brillia (angl.), E. Jonese (angl.), J. Stärckeho (holand.) aj. (Pozn. autora.)

²⁾ Oddělení nedoručených dopisů, angl. (Pozn. překl.)

ale zjistí, že medaili tak šikovně založila, že ji nelze najít a odeslat, a tehdy dámě svítne, co její „roztržitost“ znamená, že si totiž onu věc chce nechat pro sebe.¹⁾

Příklad zapomenutí kombinovaného s omylem jsem vám uvedl už dříve: jak někdo poprvé na nějakou schůzku zapomene a druhé, když si předsevzal, že už určitě nezapomene, dostaví se v jinou hodinu, než která byla smluvena. Zcela obdobný případ mi vyprávěl z vlastního života jeden přítel, který má vede vědeckých zájmů i zájmy literární. Vyprávěl toto: „Před několika lety jsem přijal volbu do výboru jistého literárního spolku, poněvadž jsem se domníval, že by mi toto sružení mohlo dopomoci dostat mé drama na scénu, a pravidelně, třebaže bez valného zájmu, jsem se účastnil schůzí, které se konaly každý pátek. Před několika měsíci se mi dostalo ujištění, že moji hru uvede divadlo v F., a od té doby se mi pravidelně stávalo, že jsem na schůzce spolku z a p o m í n a l. Když jsem četl váš spis o těchhle věcech, zastyděl jsem se za svoji zapomnětlivost, vyčetl jsem si, že je to sprostě nechodit tam, když už teď ty lidi nepotřebuji, a rozhodl jsem se, že příští pátek určitě nezapomenu. Znovu a znovu jsem si toto předsevzetí připomínal, až jsem je konečně uskutečnil a stál jsem přede dveřmi zasedacího sálu. K mému údivu byly zavřené, bylo už po schůzi; spílel jsem si totiž den: byla už sobota!“

Bylo by dost lákavé pokračovat v sbírce podobných pozorování, ale přikročím k dalšímu; chci, abyste se mnou věnovali pohled případům, v nichž si náš výklad musí počkat na potvrzení v budoucnosti.

Hlavní podmínkou těchto případů je pochopitelně to, že přítomnou psychickou situaci neznáme nebo je našemu doptávání nepřístupná. Pak má náš výklad jen cenu dohadu, kterému sami nepřikládáme přílišnou váhu. Později se ale přihodí něco, co nám ukáže, jak byl náš výklad už tehdy oprávněný. Kdysi jsem byl hostem jedné novomanželské dvojice a slyšel jsem mladou ženu se smíchem vyprávět o svém posledním zážitku, jak první den po návratu z cesty vyhledala zase svoji svobodnou sestru, aby s ní jako za dřívějších časů šla nakupovat, zatímco manžel šel za svými záležitostmi. Najednou si všimla nějakého pána na protější straně ulice, štouchla do sestry a zvolala: Podívej, tamhle jde pan L. Zapomněla, že tento pán je už několik týdnů jejím manželem. Při tomto vyprávění mě zamrazilo, ale netroufal jsem si z něho vyvodit závěr. Tato drobná historka mi přišla

¹⁾ Podle R. Reitlera. (Pozn. autora.)

znovu na mysl teprve po letech, když toto manželství skončilo zcela nešťastně.

A. M a e r vypráví o dámě, která den před svatbou zapomněla přijít na zkoušku svých svatebních šatů a k zoufalství svadleny si na to vzpomněla teprve pozdě večer. S tímto zapomenutím uvádí v souvislost, že se brzy nato s mužem rozvedla. — Známe jistou dámu, nyní rozvedenou, která při vyřizování svých majetkových záležitostí často podepsala dokumenty svým dříve jménem už mnoho let předtím, než toto jméno skutečně přijala opět za své. — Víme o jiných ženách, které na svatební cestě ztratily snubní prstýnek, a vím také, že průběh manželství této náhodě propůjčil smysl. A teď ještě jeden nápadný příklad s lepším koncem. Vypráví se o jednom slavném německém chemikovi, že k jeho snatku nedošlo proto, poněvadž zapomeněl na hodinu, kdy se má svatba konat, a místo do kostela šel do laboratoře. Byl dost prozíravý, aby zůstal při tomto jediném pokusu, a zemřel neženat ve vysokém věku.

Možná že vás také napadlo, že v těchto příkladech hrají chybné úkony stejnou roli, jakou měla věstecká znamení a předzvěsti starověku. A skutečně, tato věstecká znamení nebyla zčásti ničím jiným než chybnými úkony, např. když šlo o to, že někdo klopytl nebo upadl. Jiná jejich část měla ovšem povahu objektivní události, několi subjektivních počinů. Ale nevěřili byste, jak těžké je někdy rozhodnout o určité události, náleží-li k té či oné skupině.

Naše činy se tak často dovedou maskovat jako pasivní zážitek! Každý z nás, kdo má za sebou už delší životní zkušenost, si pravděpodobně řekne, že by si byl ušetřil mnoho zklamání a bolestných překvapení, kdyby byl našel odvahu a rozhodnost vykládat chybné úkony ve stycích s lidmi jako předzvěsti a projevy jejich dosud skrývaných úmyslů. Většinou si to netroufáme; připadáli bychom si, jako kdybychom se oklikou přes vědu stali zase pověřivými. Všechny předzvěsti se ostatně také nevyplní, a z našich teorií ještě pochopíte, proč se všechny vyplnit nemusí.

Chybné úkony

[Závěr]

Dámy a pánové! Že chybné úkony mají smysl, můžeme snad pokládat za prokázaný výsledek našeho dosavadního úsilí a vzít tento poznatek za základ našeho dalšího zkoumání. Ještě jednou chci zdůraznit, že netvrdíme — a pro naše účely tvrdit nepotřebujeme — že by každý jednotlivý chybný úkon, který se naskytne, musel mít smysl, i když to pokládám za pravděpodobné. Stačí nám, když dokážeme, že se takový smysl vyskytuje u různých druhů chybných úkonů poměrně často. Mezi těmito různými druhy je ostatně v tomto směru rozdíl. U přepsání, přeřknutí atd. mohou se vyskytnout případy podmiňené čistě fyziologicky, u chybných úkonů založených na zapominání (zapomenutí jmen a předsevzetí, založení věci atd.) nemohu na existenci takových případů věřit, a pokud jde o ztrácení, v některých případech je velmi pravděpodobně musíme uznat za neúmyslné; z omylů, k nimž v životě dochází, spadá pod naše hlediska vůbec jen určitá část. Tato omezení chceme mít na zřeteli, když budeme nadále vycházet z toho, že chybné úkony jsou psychickými akty a vznikají křížením dvou úmyslů.

Toto je první výsledek psychoanalysy. Psychologie dosud nic nevěděla o výskytu takovýchto křížících se úmyslů a o možnosti, že by z takového křížení mohly vyplynout takovéto jevy. Rozšířili jsme oblast psychických jevů o docela značný kus a vydobyli jsme pro psychologii i takové, které dříve nespádaly do jejího okruhu.

Pozdržíme se ještě chvíli u tvrzení, že chybné úkony jsou „psychické akty“. Obsahuje víc než ono naše druhé prohlášení, že mají nějaký smysl? Nemyslím; je spíše neurčitější a víc vystavené nedorozuměním. Všechno, co můžeme v duševním životě pozorovat, bývá příležitostně označováno jako duševní jev. Záleží pak na tom, jestli jednotlivý duševní projev je přímým účinkem tělesných, organických, materiálních vlivů, v kterémžto případě jeho zkoumání psychologi nepřistupuje, anebo jestli musí být nejprve odvozen z jiných duševních pochodů, za nimiž pak teprve někde začíná řada vlivů organických. Tento druhý případ máme my na zřeteli, označíme-li nějaký jev jako duševní úkaz, a proto je vhodnější dát našemu tvrzení tuto formu: daný jev je smysluplný, má smysl. Smyslem rozumíme význam, účel, tendenci a zapojení do určité řady psychických souvislostí.

Existuje určitý počet jiných jevů, které mají k chybným úkonům velmi blízko, ale na které se tento název už nehodí. Říkáme jim náhodné nebo příznakové počiny. Mají rovněž ráz něčeho nemotivovaného, nenápadného a nedůležitého, navíc ale ještě zřetelněji působí jako něco přebytečného. Na rozdíl od chybných úkonů odpadá u nich jiná intence, s kterou by se střetaly a kterou by narušovaly. Na druhé straně přecházejí pak bez přesné hranice v gesta a pohyby, které počítáme k výrazům duševních hnutí. K těmto náhodným počínům náleží všelijaké ty úkony spočívající v tom, že jakoby hravě a zdánlivě neúčelně děláme něco se svým oděvem, s částmi svého těla, s předměty, které máme na dosah, stejně jako zdržení se takových úkonů, dále i melodie, které si pro sebe pobrukuje. Tvrdím, že všechny tyto jevy jsou stejně jako chybné úkony smysluplné a přístupné výkladu, že jsou to drobné příznaky jiných závažnějších duševních pochodů, plnohodnotné psychologické akty. Ale nemíním se zdržovat u tohoto dalšího rozšíření oblasti duševních jevů, nýbrž chci se vrátit znovu k chybným úkonům, které poskytují příležitost k daleko zřetelnější formulaci otázek, jež jsou pro psychoanalysu významné.

Nejzajímavější z otázek, které jsme si nad chybnými úkony položili a dosud nezodpověděli, jsou jistě tyto: Rekli jsme si, že chybné úkony jsou výsledkem zkřížení dvou různých intencí, z nichž jednu lze nazvat rušenou a druhou rušivou. Ohledně intencí rušených se nám žádné další otázky nekladou, ale o těch druhých chceme vědět za prvé, jakého druhu jsou tyto intence, které mohou jiné rušivě ovlivňovat, a za druhé, jaký je vztah intencí rušivých k intencím rušeným.

Dovolte mi, abych znovu vybral přecházející za zástupce celého rodu, a abych druhou otázku zodpověděl dřív než první.

Při přecházení může rušivá intence s intencí rušenou souviset obsahově a pak představuje odpor proti ní, její opravu nebo doplnění. Anebo nemá rušivá intence s rušenou obsahově nic společného, což je případ nejasnější a zajímavější.

Doklady pro první z obou vztahů najdeme bez námahy v příkladech, s kterými jsme se už seznámili, a v příkladech podobných. Skoro ve všech případech přecházejících v opak rušivá intence vyjadřuje protiklad k intenci rušené a chybný úkon je výrazem konfliktu dvou neslučitelných tendencí. Zahajují zasedání, ale už bych je raději uzavřel, takový smysl má přecházení předsedy sněmovny. Politický list obviněný z úplatnosti se hájí článkem, který má vrcholit slovy: Nasí čtenáři nám dosvědčí, že jsme se vždy nejvíce zřetelnějším způsobem zasazovali o obecné dobro. Ale

redaktor pověřený sepsáním této obhajoby napíše: nejjistěji musím napsat, abe vím, že je to jinak. Poslanec vyzýváající, aby se císaři bezohledně řekla pravda, slyší zřejmě ve svém nitru hlas, který se jeho smělosti leká, a přetékutím změni slovo „bezohledně“ v „bezpáteřně“.¹⁾

V oněch příkladech, které už znáte, a které působí dojmem slov stažených v jedno nebo zkrácených, jde o opravy, doplňky a dodatky, kterými se vedle první tendence prosazuje tendence druhá. Potom vysvítly různé věci, ale řekni to raději rovnou, byla to svinstva; tedy vysvinstly věci. — Lidí, kteří tomu rozumějí, je možno spočítat na prstech jedné ruky; ale ne, existuje jen jeden člověk, který tomu rozumí, tedy: na jediném prstu. — Anebo: můj muž může jíst a pít, co chce. Ale vy přece víte, že vůbec nestrpím, aby něco chtěl, že chci rozhodovat sama; tedy: může jíst a pít, co já chci.²⁾ Ve všech těchto případech vychází tedy přecházení z obsahu rušené intence nebo na něj navazuje.

Druhý způsob vztahu mezi oběma křížícími se tendencemi se zdá divný. Jestliže rušivá intence nemá s obsahem intence rušené nic společného, odkud se bere, a čím to, že se projeví rušivým zásahem právě na tomto místě? Pozorování, které tu jediné může dát odpověď, ukazuje, že rušivý zásah má zdroj v myšlenkovém pochodu, který danou osobu zaměstnával krátce předtím a který teď takovýmto způsobem dodatečně působí, hrostejno, jestli už v řeči došel výrazu nebo ne. Lze ho tedy opravdu označit jako ozvuk, ozvěnu, ale nemusí to být nutně ozvěna pronesených slov. Ani zde nechybí asociativní souvislost mezi rušeným a rušícím, ale není dána obsahem, nýbrž je vytvořena uměle, často velmi násilným způsobem.

Poslechněte si jednoduchý příklad z mého vlastního pozorování. Setkám se jednou v našich krásných Dolomitech s dvěma vídeňskými dámnami, které jsou v turistickém obleku. Jdu kousek s nimi, a hovoříme o požitcích, ale také o potížích turistického způsobu života. Jedna z dam doznává, že tento způsob, jak trávit den, má v sobě ledacos nepřijemného. Je pravda, že to není vůbec nijak příjemné, když člověk takhle celý den pochoduje na slunci

¹⁾ V německém říšském sněmu, listopad 1908. (Pozn. autora.) V originále je mezi oběma slovy zvuková shoda výraznější „rückgratlos“ místo „rückhaltlos“.
(Pozn. překl.)

²⁾ Větu: „že chci rozhodovat sama“ přidáváme oproti originálu, aby v češtině vynikla souvislost, kterou v němčině vyjadřuje už pouhé opakování osobního zájmena „ich“.
(Pozn. překl.)

a blůzu a košili má celou propocenou. V této větě musela na jednom místě překonat malé zadrhnutí. Pak pokračuje: Když se pak ale člověk ocitne zase v k a t ě a může se převléknout... Toto přetěknutí jsme neanalysovali, ale myslím, že mu lehkou porozumíte. Dáma měla v úmyslu podat úplnější výčet a říci: blůzu, košili a kalhoty. Ze slušnosti zmínku o kalhotách vynesla, ale v nejbližší, obsahově zcela nezávislé větě se nevysslovené slovo projevilo (ve své humorbné obměně) deformací podobné znějícího „v c h a t ě“.¹⁾

Tedy se však můžeme obrátit k oné hlavní otázce, kterou jsme si tak dlouho šetřili, k otázce, jakého druhu jsou tyto intence, které se takto neobvykle projeví rušením jiných intencí. Nuže, jsou samozřejmě velmi různé, my v nich však chceme najít jejich společný znak. Jestliže z tohoto hlediska prozkoumáme nějakou řadu příkladů, rozčlenění se nám brzy ve tři skupiny. K první skupině patří případy, kde rušivá tendence je mluvčímu známa a navíc jí postřehl přímo před přetěknutím. Tak při přetěknutí „vysvinstly“ mluvčí nejen přiznává, že ony události ohodnotil jako „svinstva“, ale přiznává také, že měl úmysl dát tomuto úsudku výraz i slovy, jenomže od něho potom ustoupil. Druhou skupinu tvoří jiné případy, v nichž se mluvčí k rušivé tendenci rovněž zná, ale neví nic o tom, že by byla aktivována právě před přetěknutím. Náš výklad svého přetěknutí tedy přijímá, ale do jisté míry nad ním zůstává udiven. Je možná snadnější uvést na tento postoj příklady u ostatních chybných úkonů než právě u přetěknutí. Ve třetí skupině mluvčí výklad rušivé intence energeticky zamítá; popírá nejenom, že by se v něm ozvala před přetěknutím, ale tvrdí také, že je mu úplně cizí. Vzpomeníte si jen na onen příklad s přetěknutím „napilil“ a na to, jak mě mluvčí téměř nezdvořile odbyl, když jsem rušivou intenci odhalil. Víte, že v pojetí těchto případů jsme se ještě nedokázali shodnout. Já bych si z nesouhlasy řečnicka nic nedělal a neochvějně bych trval na svém výkladu, kdežto na vás, myslím, jeho vzepření udělalo dojem a uvažujete, jestli bychom se výkladu takovýchto chybných úkonů neměli vzdát a pokládat je nadále za čisté fyziologické projevy v předanalytickém smyslu. Dovedu si představit, co vás odstrašuje. Můj výklad obsahuje v sobě předpoklad, že se u mluvčího mohou projevit intence, o kterých sám nic neví, ale které můžeme vyvodit z objektivních okolností. Před

¹⁾ V originále: Wenn man aber dann nach H o s e kommt und sich umkleiden kann... (místo „nach Hause“ vysloveno „Hose“, kalhoty). Slova „ve své humorbné obměně“ přidáváme oproti originálu, neboť po této stránce je mezi uvedeným českým příkladem a příkladem originálu malý rozdíl. (Pozn. překl.)

takovým novým a co do důsledků tak závažným předpokladem couváte. Chápu to a potud vám dávám i za pravdu. Ale jedné věci si musíme být vědomi: Chcete-li se důsledně přidržet onoho pojetí chybných úkonů, které se nám potvrdilo v tak mnoha případech, musíte se odhodlat i k zmíněnému zarážejícímu předpokladu. Nemůžete-li to udělat, nezbyvá vám, než abyste se tohoto sotva získaného pochopení chybných úkonů zase vzdali.

Pozdráme se ještě u toho, co všechny tři skupiny spojuje, co je oněm třem mechanismům přetěknutí společné. To je nastěžití něco zcela zřejmého. V obou prvních dvou skupinách mluvčí rušivou tendenci uznává; v první z nich se mu navíc ohlásila bezprostředně před přetěknutím. V obou případech byla však potlačena. Mluvčí se rozhodl, že ji nevyjádří slovy, a pak se přeřekne, tj. potlačena tendence se projeví proti jeho vůli tím, že pozmění výraz oné intence, kterou přitvrdil, že se s ním smísí nebo se dokonce vloudí na jeho místo. To je tedy mechanismus přetěknutí.

Ze svého hlediska mohu uvést v nejkrásnější soulad s právě popsaným mechanismem i pochod, k němuž dochází v naší třetí skupině. Stačí předpokládat, že tyto tři skupiny se navzájem liší různým stupněm potlačení dané intence. V první je intence zjevně přítomna a mluvčí ji může postřehnout, ještě než větu pronese; teprve pak je zamítnuta, za což se odškodní přetěknutím. Ve druhé skupině sahá zamítnutí dále; intenci už nelze před daným slovním projevem postřehnout. Podivuhodné je, že jí to nijak nepřekáží, aby se nepodílela na vzniku přetěknutí! Toto její chování nám však usnadňuje vysvětlení, jak věci probíhají ve třetí skupině. Troufnu si předpokládat, že se v přetěknutí může projevit i tendence, která byla potlačena už delší dobu, možná velmi dlouhou dobu, která nebyla postřehnutá, a proto může být mluvčím přímo popřena. Ale nechte i problém této třetí skupiny stranou; z pozorování ostatních případů musíte vyvodit závěr, že nezbytnou podmínkou toho, aby došlo k přetěknutí, je potlačení existujícího zá-
měru u něco říci.

Smíme nyní tvrdit, že jsme v pochopení chybných úkonů udělali další pokroky. Víme nejenom, že jsou to duševní akty, kterým můžeme přiznat smysl a záměr, nejenom, že vznikají zkrácením dvou různých intencí, ale víme navíc také, že jedna z těchto intencí musí být potlačena, má-li se projevit narušením druhé intence. Dříve než se stane rušivou, musí být nejprve sama

rušena. Úplné vysvětlení oněch jevů, kterým říkáme chybné úkony, jsme tím ovšem ještě nezískali. Hned se před námi vynořují další otázky, a začínáme vůbec tušit, že podnětů k novým otázkám bude tím víc, čím dále naše pochopení pronikne. Můžeme např. položit otázku, proč vlastně věci neprobíhají mnohem jednodušeji. Existuje-li záměr nějakou tendenci potlačit, místo abychom ji uskutečnili, pak by se mělo toto potlačení podat tak, že by se z ní nic neprojevalo, anebo by se mohlo také nezdařit, takže by se potlačena tendence projevila naplno. Chybné úkony jsou ale výsledky kompromisu, představují pro každý z obou záměrů polo-
vičný zdar a poloviční nezdar, postižená intence není ani zcela potlačena, ani se neprosadí — nehledíme-li na ojedinelé případy — zcela neporušena. Domýšlíme se, že takové interferenční nebo kompromisní výsledky vznikají jen za zvláštních podmínek, ale nemáme ani tušení, jakého druhu tyto podmínky mohou být. Nemyslíme také, že bychom tyto poměry, které neznáme, mohli odhalit ještě hlubším studiem chybných úkonů. Bude asi nutno probádat předtím ještě jiné temné oblasti duševního života; teprve období, s kterými se tam setkáme, nám mohou dodat odvalu, abychom vytyčili předpoklady, které jsou k hlubšímu vysvětlení chybných úkonů nezbytné. A ještě jedna věc! Práce s drobnými příznaky, jakou se v této oblasti musíme naporád zabývat, má také svá nebezpečí. Existuje duševní choroba, kombinatorní paranoia, při níž se neomezeným způsobem zužitkovávají právě takové drobné příznaky, a nemíním samozřejmě zastávat názor, že závěry vybudované na tomto základě jsou vesměs správné. Před takovými nebezpečími nás může uchránit široká základna našich pozorování, opakování stejných dojmů v nej-
různějších oblastech duševního života.

Analysu chybných úkonů tedy na tomto místě opustíme. K jedné věci vás ale ještě chci vybídnout; podržte způsob, jakým jsme s těmito jevy zacházeli, v paměti jako vzor. Na tomto příkladě můžete vidět, jaké jsou záměry naší psychologie. Některé jevy jen popisovat a klasifikovat, ale chápat je jako příznaky duševní hry sil, jako projev tendencí mířících k určitému cíli a působících společně nebo proti sobě. Usilujeme o d y n a m i c k é p o j e t í duševních jevů. Vnímáme jevy musí v našem pojetí ustoupit do pozadí oproti tendencím, které pouze před-
pokládáme.

Nebudeme tedy už zacházet u chybných úkonů do věší hloubky, ale můžeme ještě podniknout občůžku celou šíří této oblasti, občůžku, při níž se znovu setkáme se známými věcmi a zpozorujeme i ledacos nového. Přidržíme se přitom počátečního roz-

dělení na tři skupiny, na přerěknutí, k němuž jsou přiřazeny jako jeho formy i přeprání, mylné čtení a přeslechnutí, na zapomenutí, členěné dále podle zapomenutého předmětu (vlastní jména, cizí slova, předsevzetí, dojmy), a na přehmátnutí spolu se založením a ztracením nějaké věci. Omyly, pokud pro nás přicházejí v úvahu, řadí se zčásti k zapomenutí, zčásti k přehmátnutí.

O přerěknutí jsme už pojednali tak obsírně, a přesto musíme ještě něco připojit. Na přerěknutí se váží drobnější afektivní jevy, které nejsou zcela bez zajímavosti. Nikdo není rád, že se přerěkl; často také vlastní přerěknutí přeslechneme, cizí přerěknutí však nikdy. Přerěknutí je také v jistém smyslu nakažlivé; není vůbec nic snadného mluvit o něm a sám se nějakého přerěknutí nedopustit. I nejnepatrnější formy přerěknutí, které nemohou poskytnout žádné zvláštní poučení o skrytých duševních pochodech, jsou nicméně co do motivace dost průhledné. Když např. někdo vyslovil dlouhou samohlásku krátce následkem jakkoli motivo-
vaného rušivého vlivu, který postihl na posluchače, který si nějakou krátkou samohlásku brzy potom a tímto novým přerěknutím předchozí přerěknutí kompensuje. Stejně je tomu, když vysloví nepřesně nebo nedbale nějakou dvojhlásku, např. *oj* jako *aj*; snaží se to napravit tím, že následující *aj* změní v *oj*.¹⁾ Zdá se, že hlavní roli při tom hraje zřetel na posluchače, který si nemá myslit, že je mluvěc druhého lhostejně, jak se svou mateřskou řečí zachází. Záměrem druhého kompensujícího znetvoření je přímo upozornit posluchače na znetvoření první a ubezpečit ho, že mluvcovu neuniklo. Nejčastější, nejjednodušší a nejméně zájímavé případy přerěknutí představují splynuliny a názvuky zasahující podružné části řeči. Člověk se přerěkne např. v delší větě tím způsobem, že poslední slovo této věty, jak ji zamýšlí vyslovit, zazní v nějakém zkomoleném slově předem. Působí to dojemem jisté netrpělivosti být už s větou hotov, a svědčí to oobeně o jistém odporu proti sdělení této věty nebo proti hovoru vůbec. Takto přicházíme k mezním případům, v nichž se rozdíl mezi psychoanalytickým a obvyklým fyziologickým pojetím přerěknutí stírají. Předpokládáme, že v těchto případech existuje rušivá tendence obracející se proti úmyslu hovořit; může ale pouze upozornit na svoji existenci, nikoli už naznačit, co je jejím vlastním záměrem. Narušení, které vyvolává, je pak určeno nějakými hláskovými vlivy nebo asociacními vztahy a můžeme v něm vidět odvrácení pozornosti od řečové intence. Ale ani tato porucha

) V originále: e u nebo o i jako e i, a pak e i jako e u nebo o i. Výslovnost e i místo e u je přitom výslovností dialektickou. (Pozn. překl.)

pozornosti, ani aktivované asociční vazby nevysvětlují podstatu jevu. Tou zůstává poukaz na existenci intence rušící záměr, kterým je řeč nesena, jenomže tentokrát nemůžeme povahu této intence uhadnout z jejích účinků, jak to bylo možné ve všech výraznějších případech přetěknutí.

Přepsání, k němuž nyní přecházím, se s přetěknutím shoduje do té míry, že tu nemůžeme očekávat žádná nová hlediska. Budeme se asi muset spokojit se stručným zopakováním. Drobná přepsání, vyskytující se tak často, stažení slov nebo to, že omylem napíšeme nějaké pozdější, zvláště poslední slovo, svědčí opět o povšechné nechuť k psaní a o netrpělivosti, abychom už byli hořovi; výraznější výsledky přepsání dovoluují poznat povahu a záměr rušivé tendence. Obecně víme, že když najdeme v dopise nějaké přepsání, u pisatele nebylo všechno v pořádku; jaké hnuti se v něm ozvalo, nedá se vždycky zjistit. Dopustí-li se člověk přepsání, postěhne to často zrovna tak málo, jako když se přetěkně. Napadné je toto pozorování: Existují lidé, kteří mají ve zvyku každý dopis, který napsali, po sobě před odesláním ještě jednou přečíst. Jiní to nedělají; jestliže to ale výjimečně někdy učiní, mají pak vždy příležitost objevit a opravit nějaké nápadné přepsání. Jak to vysvětlit? Vypadá to, jako kdyby tyto lidé přece jenom věděli, že se při psaní dopisu přepsali. Máme opravdu věřit, že je tomu tak?

S praktickým významem přepsání je spjat zajímavý problém. Možná že si vzpomínáte na případ vraha H., který si dovedl obstarat ve vědeckých ústavech kultury svrchované nebezpečných mikrobů tím způsobem, že se vydával za bakteriologa, ale pak tyto kultury používal k tomu, aby tímto nejmodernějším způsobem odklidil z cesty některé blízké osoby. Tento muž si jednou stěžoval správě jednoho takového ústavu na neúčinnost zaslaných kultur, ale přitom se přepsal a namísto slov „při svých pokusech na myších nebo morčatech“ bylo možno zřetelně číst „při svých pokusech na lidech“. Toto přepsání vzbudilo i pozornost lékařů onoho ústavu; ale pokud vím, nevyvodili z toho žádné důsledky. Nuže, co soudíte vy? Nebylo spíše povinností těch lékařů pokládat toto přepsání za doznání a dát podnět k vyšetřování, kterým by se vrahovi v jeho činnosti včas učinila přítrž? Nestala se v tomto případě neznalost našeho pojetí chybných úkonů příčinou prakticky významného opomenutí? Myslím, že by mi takové přepsání připadalo jistě velmi podezřelé, ale tomu, aby ho bylo možno použít jako doznání, stojí v cestě něco velmi závažného. Takto jednoduché věci nejsou. Přepsání je jistě podezřelou okolností, ale samo o sobě by nestačilo k tomu, aby se zahájilo

vyšetřování. Že se ten muž zaměštnává myšlenkou infikovat lidi, to nám přepsání ovšem říká, ale nedá se rozhodnout, má-li tato myšlenka význam zřetelného zločinného předsevzetí, anebo prakticky bezvýznamné fantasie. Je dokonce možné, že člověk, který se takto přepsal, tuto fantasiu popře s nejlépeším subjektivním oprávněním a zamítne ji jako něco, co je mu zcela cizí. Až později zaměříme pozornost na rozdíl mezi psychickou a materiální realitou, budete s to rozumět těmto možnostem ještě lépe. Je to ale opět případ, kdy určitý chybný úkon dostal dodatečně netušený význam.

Při mylném čtení máme před sebou situaci, která se od situace při přetěknutí a přepsání zřetelně odlišuje. Jedna z obou střetajících se tendencí je zde nahrazena čírovým podrážděním, a snad právě proto je méně resistentní. To, co máme správně číst, není výtvorem vlastního duševního života jako to, co se chystáme napsat. Ve velké většině případů dochází proto při mylném čtení k plné substituci. Člověk nahradí slovo, které má číst, jiným, aniž musí být mezi textem a výsledkem mylného čtení nějaká obsahová souvislost, zpravidla jen na základě podobnosti slov. Lichtenbergu v příklad: *A g a m e n n o n* místo „a n g e n o m e n“ je nejlepším příkladem této skupiny. Chceme-li poznat rušivou tendenci, která mylné čtení způsobila, je třeba nechat mylně čtený text zcela stranou a analytické zkoumání můžeme pak zahájit oněmi dvěma otázkami, co danou osobu k výsledku mylného čtení bezprostředně napadá a v jaké situaci k mylnému čtení došlo. Někdy postačí k vysvětlení mylného čtení znalost situace sama, např. když někdo v jisté tísni bloudí cizím městem a na velké tabuli v prvním poschodí čte slovo *K l o z e t y*. Má sotva čas podívat se, že tabule je tak vysoko, když už zjistí, že tam přesně vzato stojí napsáno *K o r s e t y*.¹⁾ V jiných případech vyžaduje mylné čtení právě pro svou nezávislost na obsahu textu podrobný rozbor, který je neproveditelný bez výcviku v psychoanalytické technice a bez důvěry k ní. Většinou však lze výklad mylného čtení najít snadněji. Vpásované slovo přímo prozradí, jako ono slovo *A g a m e n n o n*, myšlenkový okruh, z kterého rušivý vliv vychází. V těchto válečných dobách je např. velmi běžné, že jména měst a vojevůdců a vojenské výrazy, které nám pořád bzučí kolem uší, čteme mylně všude, kde narazíme na podobný slovní tvar. To, co člověka zajímá a zaměštnává, vylučuje se tak na místo toho, co je cizí a dosud nezajímavé. Odrazy myšlenek zamlžují nový vjem.

¹⁾ V originále Klosethaus a Korsethaus. (Pozn. překl.)

Ani při mylném čtení nechybějící případy druhého typu, v nichž rušivou tendenci vyvolává sám text toho, co čteme, a je jí pak zpravidla změněn v opak. Měli jsme čist něco nežádoucího a analysovali se přesvědčivě, že za změnu nese odpovědnost intenzivní přání čtené popřít.

V oněch častějších případech mylného čtení, o kterých jsme se zmínili na prvním místě, přicházejí zkrátka dva faktory, kterým jsme v mechanismu chybných úkonů přisoudili závažnou roli: konflikt dvou tendencí a potlačení jedné z nich, která se pak odškodňuje výsledkem chybného úkonu. Ne že bychom při mylném čtení objevili něco, co by s tím bylo v rozporu, ale naléhavost myšlenkového obsahu, který mylné čtení vyvolal, je přece jen daleko nápadnější než potlačení, kterému snad předtím podlehl. Právě tyto dva faktory vystupují zato nejzřetelněji u různých situací, v nichž dochází k chybnému úkonu založenému na zapomenutí.

Zapomínání předsevzetí je zcela jednoznačné, jeho výklad nepopírají, jak jsme slyšeli, ani laikové. Tendenci, která předsevzetí narušuje, je vždy zaměř opačnou, nechť, a nám už zbývá jenom zjistit, proč se neprojeví jinak a nezahaleněji. Sama existence této protichůdné vůle je však nesporná. Někdy se podaří uhodnout něco i o motivech, které tuto protichůdnou vůli nutí, aby se skrývala, a ve všech případech se jí pomocí chybného úkonu povedlo vskrytu dosáhnout svého záměru, kdežto kdyby byla vystoupila s otevřeným odporem, mohla si být jista zamítnutím. Jestliže se v době mezi předsevzetím a jeho provedením psychická situace závažným způsobem změnila, takže by provedení předsevzetí následkem této změny nepřicházelo v úvahu, nedíváme se už na zapomenutí tohoto předsevzetí jako na chybný úkon. Nedíváme se mu už a uznáváme, že by bylo zbytečné toto předsevzetí si připomínat; v takovém případě trvale nebo dočasně pominulo. Jako chybný úkon může být zapomenutí předsevzetí označeno jen tehdy, když můžeme soudit, že k takovému zrušení předsevzetí nedošlo.

Případy zapomenutých předsevzetí jsou vesměs tak jednovtvárné a průhledné, že právě proto nejsou pro naše zkoumání nijak zajímavé. Na dvou místech se však přesto můžeme ze studia tohoto chybného úkonu naučit něco nového. Řekli jsme, že zapomenutí, a tedy neprovedení určitého předsevzetí ukazuje na existenci nějakého volního hnutí jemu nepřátelského. To zůstává v platnosti, ale toto protichůdné volání může být podle výsledků našich výzkumů dvojího druhu, přímé a zprostředkované. Co míníme tímto zprostředkovaným volním hnutím, dá se nejlépe vysvětlit na jednom nebo dvou příkladech. Jestliže

příznivec zapomené přimluvit se u nějaké třetí osoby za svého chráněnce, může se tak stát proto, že se o tohoto chráněnce ve skutečnosti nijak zvláště nezajímá, a proto také nemá k přimluvě nijak velkou chuť. V tomto smyslu bude aspoň rozhodně chápat jeho zapomenutí chráněnce sám. Věci však mohou být také komplikovanější. Volní hnutí obracející se proti provedení předsevzetí může u příznivce přicházet z jiné strany a zasáhnout na zcela jiném místě. Nemusí mít s chráněncem samým nic společného, nýbrž obrací se třeba proti oné třetí osobě, již má být přimluva přednesena. Vidíte tedy, jaké pochybnosti brání i zde praktickému využití našich výkladů. Chráněnce se ocitá přes správný výklad onoho zapomenutí v nebezpečí, že bude příliš podezřívavý a svému příznivci těžce ukřivdí. Anebo: když někdo zapomené na schůzku, na kterou slíbil druhému přijít a sám si i přijít předsevzal, pak nejčastějším důvodem bude zajisté přímá nechuť proti setkání s touto osobou. Ale analyza by zde mohla také prokázat, že rušivá tendence neplatí oné osobě, nýbrž obrací se proti místu, na kterém má k schůzce dojít a kterému se první osoba vyhýbá, protože se jí na ně váže nějaká trapná vzpomínka. Nebo: když někdo zapomené odeslat dopis, může se protichůdná tendence opírat o obsah dopisu samotného; není ale naprosto vyloučeno, že dopis sám o sobě je nevinný a protichůdná tendence se na něj obrací jen proto, že jí na něm cosi připomíná jiný dopis, napsaný někdy dřív, a přímým cílem odmítavého volního hnutí byl pak ovšem ten. Můžeme potom říci, že odmítání se z onoho dřívějšího dopisu, u něhož bylo oprávněné, přeneslo na dopis přítomný, s kterým vlastně nemá co dělat. Vidíte tedy, že při zužitkovávání našich oprávněných výkladů je nutno postupovat zdrženlivě a obezřetně; co je psychologicky rovnocenné, může mít přesto praktický význam velmi rozmanitý.

Ukazy, jako je tento, vám budou jistě připadat velmi neobvyklé. Možná že jste naklonění usoudit, že „nepřímá“ protichůdná tendence charakterisuje už daný jev jako patologický. Mohu vás však ujistit, že se vyskytuje i v rámci normy a zdraví. Nerad bych, abyste mi ostatně špatně rozuměli. Naprosto to nemá znamenat, že bych snad sám připouštěl nespolehlivost našich analytických výkladů. Zmíněná mnohoznačnost zapomenutí něčeho předsevzatého trvá jen potud, pokud jsme nezačali případ analyzovat a výklad podáváme jen na základě našich všeobecných předpokladů. Provedeme-li s dotyčnou osobou jeho analyzu, dovíme se pokaždé s dostatečnou jistotou, jde-li o protichůdnou vůli přímou, anebo odkud jinud pramení.

Druhý bod je tento: Když v převážné většině případů zjistíme,

že zapomenutí určitého předsevzetí má původ v protichůdné vůli, nabudeme odvahu rozšířit toto řešení i na další řadu případů, ve kterých analyzovaná osoba protichůdnou vůli mámi odhalenou nepotvrzuje, nýbrž popírá. Jako příklad můžeme uvést ony velice časté případy, že někdo zapomeně vrátit vypůjčené knihy či zaplatit účty nebo dluhy. Odvážíme se dotýcnému člověku vytknout, že v sobě chová úmysl knihy si ponechat a dluhy nezaplatit, on pak tento úmysl popře, ale nebude s to podat nám pro své chování jiné vysvětlení. Nato pokračujeme, že tento úmysl skutečně má, jenomže o něm neví; nám však stačí, že se u něho prozrazuje výsledkem onoho zapomenutí. Bude nám pak nejspíš opakovat, že doopravdy jenom zapomněl. Teď poznáváte, že je to situace, v jaké jsme se octli už jednou dřív. Chceme-li důsledně pokračovat ve svých výkladech chybných úkonů, výkladech, které se mnohokrát osvědčily jako správné, budeme nevyhnutelně donuceni k předpokladu, že u člověka existují tendence, které mohou působit, aniž on o nich vůbec ví. I im se však dostáváme do rozporu se všemi názory vládnoucími v životě i v psychologii.

Zapomínání vlastních jmen a cizích slov se dá obdobným způsobem vyložit jako projev protichůdného záměru, který se proti zmíněnému slovu obrací buď přímo, nebo nepřímou. Na takovou přímou nechtěl jsem vám uvést několik příkladů už dřív. Nepřímá motivace je zde ale obzvláště častá a její odhalení vyžaduje většinou pečlivé analýsy. Tak např. v těchto válečných časech, které nás donutily vzdát se tak mnoha svých sklónů, utrpěla následkem nejpodivnějších spojení nemalo i naše schopnost vzpomínat si na vlastní jména. Před nedávnem se mi stalo, že jsem nebyl s to vybavit si jméno nevinného moravského města B i s e n z (St. Bzenec), a analýsa ukázala, že na tom nenese vinu žádně přímé nepřátelství, nýbrž zvuková podoba s jménem Palazzo B i s e n z i v Orvietu, kde jsem dřív rád bydlíval. Jako motiv tendence namířené proti vzpomínce na toto jméno nacházíme tu poprvé jistý princip, který nám později odhalí celý svůj velkolepý význam pro motivaci neurotických symptomů: odpor paměti připomenout si něco, co bylo spjato s nepříjemnými pocity a při znovuvybavení by znovu ozivilo i tuto nelibost.

Tento úmysl vyhnout se nelibosti ze vzpomínky nebo z jiných psychických úkonů, psychicky unik před strasí, můžeme pokládat za poslední účinný motiv nejen u zapomínání jmen, ale i pro mnohé jiné chybné úkony, jako opomenutí, omyly aj.

Zapomínání jmen zdá se ale být psychofysiologicky obzvláště usnadněno, a objevuje se tedy i v případech, v nichž přimíšení nějaké nelibostní motivace nelze potvrdit. Má-li někdo už jednou

sklon k zapomínání jmen, můžete u něho analytickým vyšetřením zjistit, že mu nevypadávají jména jen proto, že by mu byla sama nemilá nebo mu něco nemilého připomínala, ale také proto, že totéž jméno patří u něho nějakému jinému asociativnímu okruhu, k němuž on má vřelejší vztahy. Jméno je tam jaksi vázáno a vzpírá se jiným momentálně aktivovaným asociacím. Vzpomenete-li si na triky mnemotechniky, zjistíte s jistým po-
divem, že jména bývají zapomínána pro stejné souvislosti, jaké jinak záměrně vytváříme, abychom je před zapomenutím chránili. Nejnapadnější takový příklad poskytují vlastní jména osob, která musí mít pochopitelně pro různé lidi odlišnou psychickou hodnotu. Vezměte např. takové křestní jméno jako Teodor. Pro jednoho z vás neznamená zřejmě nic zvláštního; pro druhého je to jméno jeho otce, bratra, přítele nebo jeho vlastní jméno. Analytická zkušenost vám pak ukáže, že ten první sotva zapomeně, že se nějaká cizí osoba takto jmenuje, kdežto ostatní budou mít ustavičně sklon upírat cizímu člověku jméno, které se jim zdá být vyhrazeno pro důvěrné vztahy. Uvážíte-li nyní, že tato asociativní zábrana se může setkat zároveň s účinkem principu strasti a nadto s nějakým nepřímým mechanismem, budete teprve s to udělat si přiměřenou představu o složitosti příčin, které mohou způsobit dočasné zapomenutí nějakého jména. Správně prováděná analýsa vám však všechny tyto komplikace beze zbytku odhalí.

Při zapomínání dojmů a zážitků se působení tendence, nepřipustit vybavení nepříjemných vzpomínek, projevuje ještě zřetelněji a výlučněji než při zapomínání jmen. Nepatří ovšem k chybným úkonům v celém svém rozsahu, nýbrž jen potud, pokud nám připadá podle měřítek naší obvyklé zkušenosti nějak nápadné a neodůvodněné, tedy např. když se týká dojmů příliš čerstvých a příliš závažných, nebo takových, jejichž vypadnutí způsobí mezeru v souvislosti, na kterou si jinak dobře vzpomínáme. Proč a jak můžeme vůbec zapomínat, a to i zážitky, které na nás zapůsobily jistě nehlubším dojmem, jako události prvňáckých let našeho dětství, to už je zcela jiný problém, při němž obrana proti nepříjemným pocitům hraje také jistou roli, ale zdaleka nevysetluje všechno. Ze na nepříjemné dojmy snadno zapomínáme, tof skutečnost, o níž nemůže být pochyb. Ruzní psychologové ji už postřehli a na velkého D a r w i n a udělala tak silný dojem, že si stanovil jako „zlaté pravidlo“ zaznamenávat pozorování, která se zdála být jeho teorii nepříznivá, s obzvláštní pečlivostí, neboť se přesvědčil, že právě ta se mu nerada udržují v paměti.

Kdo o tomto principu obrany proti nelibosti vzbuzené vzpomínkou, obrany zapomenutím, slyší poprvé, málokdy opomene

namítnout, že podle jeho zkušenosti se naopak právě na trapné věci těžko zapomíná, neboť se proti vůli dané osoby znovu a znovu vracejí, aby ji trýznily, např. když jde o vzpomínku na nějaká přikročí a pokorení. Také tato skutečnost je správná, ale námitka není na místě. Je důležité, abychom včas začali počítat se skutečností, že duševní život je shromaždištěm a zápasštěm protichůdných tendencí, anebo vyjádřeno nedynamicky, že pozůstává z rozporů a z dvojic protikladů. Průkaz určité tendence neznamená naprosto vyloučení tendence opačné; existuje místo pro obě. Záleží jen na tom, jaký je vzájemný poměr těchto protikladů, jaké účinky vyvolává jeden a jaké druhý z nich.

Ztracení a založení nějaké věci je pro nás obzvlášť zajímavé svou mnohoznačností, a tedy rozmanitostí tendencí, kterým tyto chybné úkony mohou sloužit. Všem případům je společné to, že člověk chce něco ztratit, liší se ale tím, jakou příčinu a jaký účel mělo toto přání. Člověk ztrácí nějakou věc, když se opotřebovala, když má v úmyslu nahradit ji nějakou lepší, když mu přestala být milá, když pochází od osoby, k níž se jeho vztahy zhoršily, anebo když byla získána za okolností, které si už nechce připomínat. Stejněmu účelu může sloužit i upuštění, poškození, rozbití nějaké věci. Život společností poskytuje prý zkušenost, že nevídané a nemanážířské děti umírají daleko častěji než děti počaté za normálních okolností. Aby se dosáhlo tohoto výsledku, není zapotřebí hrubé techniky takzvaných andělčkářek; jisté zanedbání péče o dítě zřejmě plně postačí. S opatrováním věcí je tomu možná podobně jako s opatrováním dětí.

Dále však mohou být věci předurčeny k ztrátě, také aniž pozbyly něco ze své hodnoty, když je tu totiž úmysl obětovat něco osudu, aby se odvrátila jiná obávaná ztráta. Takové zaklínání osudu se podle výsledků analýsy vyskytuje mezi námi ještě velmi často, a naše ztráty jsou proto zhusta dobrovolnými obětmi. Zrovna tak může ztracení sloužit i vzdoru a sebetrestání; zkrátka, vzdálenější motivace takové tendence, zbavit se věci tím, že ji ztratíme, jsou nesčetné.

Přehmátnutí, zrovna tak jako i jiné omyly, bývá často využíváno k splnění přání, kterých se člověk má odříci. Úmysl se při tom maskuje jako šťastná náhoda. Tak je tomu např., když někdo má přes zřejmou nechuť zajetí vlakem na návštěvu někam v blízkosti města a pak, jako se to stalo jednomu z našich přátel, nasedne v přestupní stanici omylem do vlaku, který ho doveze zase do města zpátky; nebo když by se člověk cestou rád v nějaké stanici déle zdržel, ale určité povinnosti mu to nedovolují, a on pak přehlédne nebo zmešká přípoj, takže je k zastávce, po níž

touží, donucen. Anebo jako se to stalo jednomu z mých pacientů, kterému jsem zakázal, aby své milence telefonoval, ale který „omylem“ v „zamyšlení“ udal špatné číslo, když pak chtěl telefonovat mně, a zčista jasná byl spojen se svou milenkou. Pěkný a i prakticky významný příklad přímého přehmátnutí poskytuje pozorování jednoho inženýra, objasňující předhistorii poškození určité věci:

„Před nějakým časem jsem pracoval s několika kolegy ve výsokoskolské laboratoři na řadě komplikovaných pokusů z oboru pružnosti, a tato práce, kterou jsem vzal na sebe dobrovolně, začala vyžadovat nakonec víc času, než jsme předpokládali. Když jsem šel jednoho dne s kolegou F. zase do laboratoře, zmínil se tento kolega, jak je mu to zrovna dneska nepřijemné ztrátit tolik času, měl by toho doma tolik jiného na práci; mohl jsem mu jen přitakat a napůl žertem jsem ještě dodal, s narážkou na příhodu, která se stala týden předtím: „Doufáme, že stroj zase vysadí, a my budeme mít příležitost práci přerušit a odejít dřív!“

Při rozdělení práce se stane, že kolega F. dostane za úkol regulovat tlakový ventil, tj. má opatrným otevřením ventilu pomalu vpouštět do hydraulického lisu stlačenou tekutinu z akumulátoru; vedoucí pokusu stojí u manometru, a když je dosaženo správného tlaku, zvolá hlasitě: „Dost!“ Na tento povel uchopí F. ventil a vši silou jej otočí — doleva (všechny ventily se bez výjimky zavírají otočením doprava). Tím začne v lisu naráz účinkovat plný tlak akumulátoru, na což potrubí není zařízené, takže jedna trubka hned praskne — je to docela nevinná porucha, ale donutí nás, abychom pro dnešek práci zastavili a šli domů. Je ostatně charakteristické, že když jsme nějaký čas potom o této příhodě hovořili, přítel F. si na moji poznámku, na kterou jsem si já bezpečně pamatoval, nemohl vzpomenout.

Odtud můžete dojít i k domněnce, že to, co činí z rukou vašeho služebnictva tak nebezpečně nepřátele vašeho domácího majetku, není vždy nevinná náhoda. Můžete ale také nadhodit otázku, jestli opravdu jde pokaždé o náhodu, když si člověk způsobí úraz nebo ohrozí vlastní zdraví. To jsou podněty, jejichž hodnotu můžete příležitostně prověřit analýsou vlastních pozorování.

Vážení posluchači! Toto zdaleka není všechno, co by se o chybných úkonech dalo povědět. Existuje tu ještě mnoho věcí, které by bylo třeba prozkoumat a prodiskutovat. Ale jsem spokojen, jestliže naše dosavadní výklady o tomto tematatu alespoň poněkud ořízaly vaší dosavadní názory a připravily vás do jiné té míry k přijetí názorů nových. Jinak se musím smířit s tím,

že vás ponechám před situací ne zcela vyjasněnou. Studiem chybných úkonů nemůžeme všechny svoje poučky dokázat a nejsme také při žádném důkaze odkazáni pouze na tento materiál. Velká cena chybných úkonů pro naše účely spočívá v tom, že to jsou jevy velmi časté, snadno pozorovatelné i na vlastní osobě, a že jejich výskyt naprosto nepředpokládá nějaký chorobný stav. Jenom jedné z vašich nezodpověděných otázek bych na závěr ještě rád dopřál místa: Jestliže lidé mají, jak jsme viděli na mnoha příkladech, k porozumění chybným úkonům tak blízko a počínají si často tak, jako kdyby jejich smysl prohlédli, jak je tedy možné, že tytéž jevy přesto zcela obecně pokládají za náhodné, bez smyslu a významu, a že se proti jejich psychologickému vysvětlení tak energicky vzpírají?

Máte pravdu, toto je nápadné a vyžaduje si to vysvětlení. Ale toto vysvětlení vám nepodám, nýbrž dovedu vás zvolna k souvislostem, z nichž vám vysvitne bez mého přičinění.